

Szemle

Nekünk úgy tűnt, hogy fiataljaink mint-ha elfelejtettek volna szépen játszani. Bár csak tévednénk. Mindenesetre úgy kezeljük, hogy a játék a jellemfejlesztés egyik leghatásosabb eszköze. Elegendő megemlítenünk egyes jellemvonások megerősítését: a játékszabályok betartásának szükségessége, ami fegyelmet, önfegyelmet követel meg. A győzés etikája, a veszítés elviselése. Főlé- és alárendeltség. Izomfejlesztés, ügyesség, mozgáskultúra, leleményesség... Sokszor játék közben ismerkednek meg olyan fogalmakkal, mint jószívű, bátor, őszinte, gondos, rendszerető, becsületes, szorgalmas, illetve irigy, gyáva, hazug, önző, fegyelmezetlen, becsstelen, rendetlen.

Tanulóink válaszaiból kirajzolódik, hogyan látják ők a magyarság szellemét, gondolatjárását kezdettől napjainkig. Tudnunk

kell, hogy a magyarságról időtálló megállapításokat tenni csak történelme egészének ismeretében lehet. Ez pedig viszonylagos, mert a magyarság történetének kezdete az idők homályába vész, folytatása is a jelenel együtt nem mindig áll rendelkezésére tanulóinknak. Ismereteiket tankönyvekből, folyóiratokból, pedagógusok elmondásából, valamint a szülőktől és saját tapasztalatukból szerezték. Mindezt összevetjük azal, amit átélünk nap mint nap. Hiszen alapvető történéseinket, életünk legfontosabb eseményeit mindennapi tevékenységünkben tapasztaljuk. Belső vívódásaink önmagunkkal, kínlódásaink, kudarcaink azon az úton, amelyet végigjárunk, sok mindenről tanúskodnak.

Deák Ferenc

Átalakulás Fóton

A kilencvenes évek közepére Fóton, a valamikori Gyermekváros átalakításának eredményeként, egy mind pedagógiai alapelveit, mind működési gyakorlatát tekintve korszerű gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény jött létre. Ennek középpontjában a lakásotthonos elhelyezésű, családszerűen működő nevelőotthoni csoportok állnak.

Mára gyakorlatunk iránt országos szakmai érdeklődés figyelhető meg.

Joggal kérdezhető, hogy ilyen körülmények között, amikor Fót már vége felé jár annak az átalakulásnak, amivel sok intézmény még csak most kezd foglalkozni, „mit akarunk még”?

A kérdésre van egy egyszerű válasz.

Az Országgyűlés előtt levő gyermek- és ifjúságvédelmi törvény tervezete a nevelőotthonokban élő gyerekek létszámát a jelenlegihez, különösen a fóti létszámhoz képest radikálisan csökkenteni szándékozik. (A gyermekvédelmi törvényt az Országgyűlés a tanulmány elkészültét követően fogadta el.) Kötelességünk tehát végiggondolni, hogy a jövőd szabályozásnak hogyan tudunk majd megfelelni.

Összetettebb a válasz ahhoz, ha nem elég-szünk meg a jogszabályi kötelezettségre va-

ló hivatkozással, hanem a nevelőotthoni nevelést, mint az állami gondozásba került gyerekek és fiatalok nevelésének egy lehetséges módját, az elméleti alapoktól kiindulva vizsgáljuk meg, elemezzük a jelenlegi fóti gyakorlatot, s ennek – és természetesen a várható törvényi szabályozásnak – megfelelően nézzük meg, mi lehet a kilencvenes évek végén a Károlyi Gyermekközpont fejlesztésének egy lehetséges alternatívája.

Az állami gondoskodás keretei között élő gyerekek nevelése mint pedagógiai probléma

Az ember születése pillanatától kezdve rendkívül sokszínű és – az időben előrehaladva – egyre összetettebb hatások érik. A hatások a kölcsönhatások szövevényes rendszerének eredményeként az egyén biológiai lényből társas-társadalmi lényé vá-

lik, részese lesz a társadalmi munkamegosztásnak, a társadalom reprodukciós rendszerének.

A fenti folyamat jelölésére a szakirodalom a szocializáció fogalmát használja, mely szűkebb megközelítésben azt a bonyolult tanulási folyamatot jelöli, melynek során az egyén mindazt elsajátítja, ami a magánéleti és társadalmi boldogulásához szükséges.

A családban sajátítja el az egyén a közvetlen interakció és kommunikáció alapjait, az alapvető életvezetési technikákat, szokásokat és normákat. A család megadja ezen túlmenően a normális fejlődéshez szükséges emocionális feltételeket, biztosítja a mindennapi lét gazdasági alapjait, alapvető szintere és egyben szabályozója a szocializációs folyamatnak.

Az iskolában, az iskolarendszerben történik mindannak az elsajátítása – az elemi ismeretektől a legmagasabb szintű szakismeretekig –, ami az egyén számára a munkavállalóként való boldoguláshoz szükséges.

A civil szféra biztosítja azokat a feltételeket, melyek között az

egyénnek módja van a közösségi-közéleti szerepekhez szükséges tudást elsajátítani és szert tenni az állampolgárként való boldoguláshoz szükséges tapasztalatokra.

Az elsődleges szocializáció közege, központi eleme a család, melynek összetétele, minősége, szocio-kulturális jellemzője meghatározza a szocializációs folyamatot. Jelentőségét akkor látjuk leginkább, ha a család diszfunkcionálisan működik, nem látja el a gyerekekkel kapcsolatos gondozási-nevelési feladatait, nem színtere és nem szervezője a társas-társadalmi lényé válási folyamatnak, a szocializációban nem tölti be megfelelően a szerepét, ennek következtében az

egyén egészséges-normális fejlődése veszélybe kerül.

Ilyen helyzetben az államnak a gyermek, illetve a fiatal érdekében kötelessége beavatkozni. Ez egy ponton túl azt jelenti, hogy a gyereket-fiatalt családjából ki kell emelni, fejlődését a vér szerinti családján kívül kell biztosítani.

A pedagógiai probléma az, hogy a család hiányában felnövekedő gyerekek-fiatalok részére az állami gondoskodás keretei között hogyan biztosítható a normális állapotnak

leginkább megfelelő, eredményében a természetes szocializációt produkáló nevelési rendszer, feltétel-együttes és pedagógiai gyakorlat.

E problémára más válasz fogalmazódott meg akkor, amikor a gyermekvárosokat – köztük elsőként a főt is – létrehozták, s más választ körvonalaznak azok a szakemberek, akik az Országgyűlésnek beterveztett törvényt előkészítették. A kétféle válasz közötti különbség lényege abban fogalmazható meg, hogy míg korábban a nevelőotthonban lát-

Elgondolásának a nevelőotthoni nevelésre vonatkoztatott értelmezése ugyanis az, hogy a vér szerinti család hiányában nevelkedő gyerekek szocializációja úgy közelíthető feltételeiben, folyamatában és eredményében a természetes helyzethez, a természetes szocializációhoz, ha az intézeti nevelés keretei között megkíséreljük pedagógiaileg reprodukálni a természetes-normális családok működését. Más megfogalmazásban: a nevelőotthonban a családok életének, gyakorlatának pedagógiai reprodukálására kell kísérletet tenni.

ták azt az intézményt, amelyik képes a természetes (vér szerinti) család szocializációban betöltött szerepét átvenni, addig ma e szerep átvételére a természetes családot valamilyen formában helyettesítő-pótló mikroszociológiai egységet – helyettesítő családot, nevelőszülő családot, családszerűen működő csoportot – tartják alkalmasnak.

Itt most nincs módunk a gyermekvédelmi törvény teljes szakmai hátterét megjelelni, gondolatmenetünk szempontjából csak azt a súlypontáthelyezést volt fontos bemutatnunk, ami a nevelőotthon – család/családpótló intézmény váltásban érhető tetten. A mi problémánk ugyanis az, hogy nevelő-

otthonunk, a fóti „mamutintézet” élete hogyan szervezhető oly módon, hogy az biztosítsa mindazt, amire a gyerekeknek-fiataloknak a felnőttkori boldogulásukhoz szükségük van, illetve lesz.

A hatvanas évek végén *Gáspár László* használta elsőként az iskolára vonatkoztatva azt a megközelítést, mely alapját képezi problémánk megoldásának. Ő úgy fogalmazott, hogy az iskola akkor tudja felkészíteni az egyént a társadalmi munkamegosztás rendszerébe való bekapcsolódásra, akkor tölti be az iskola a társadalmi gyakorlatra felkészítő szerepét, ha az ösztársadalmi gyakorlatot pedagógiailag reprodukálja.

Gáspár László hipotézisét évtizedes iskolakíséreltben próbálta ki, gyakorlatának elméleti kibontása nagydoktori értekezésben öltött testet. Az ő elmélete és gyakorlata jelenteli számunkra a kiindulópontot.

Elgondolásának a nevelőotthoni nevelésre vonatkoztatott értelmezése ugyanis az, hogy a vér szerinti család hiányában nevelkedő gyerekek szocializációja úgy közelíthető feltételeiben, folyamatában és eredményében a természetes helyzethez, a természetes szocializációhoz, ha az intézeti nevelés keretei között megkíséreljük pedagógiailag reprodukálni a természetes-normális családok működését. Más megfogalmazásban: a nevelőotthonban a családok életének, gyakorlatának pedagógiai reprodukálására kell kísérletet tenni.

Első megközelítésben ez fából vaskarikának tűnik.

A lakásotthonos-családszerű nevelés gyakorlatának kialakítása Fóton (I. átalakulás)

A Fóti Gyermekváros története 1990-től máig azt igazolja, hogy az, ami első olvasatra lehetetlennek tűnt, az mára valósággá vált. Folyamatos fejlesztés eredményeként a kollégiumszerű, kiszolgálva-ellátó nevelőotthont felváltotta egy lakásotthonos elrendezésű, családszerűen működő csoportokra épülő intézmény. Feltételeiben és folyamatában, a mindennapi élet szervezésének gyakorlatában megtörtént a családi szocializáció pedagógiai reprodukálása.

Elsőként a kollégiumi épületeket kellett átépíteni lakásokká. Olyan lakásokat kellett kialakítani, melyek alkalmasak egy nagycsalád – 8–12 életkori és nemi összetételét tekintve vegyes csoport – befogadására, s amelyek a teljes élet színtereként rendelkeznek minden funkcionális lakrésszel, objektív feltételét adják az alapvető életvezetési technikák, szokások és normák elsajátításának. Ha a gyerekeknek a lakáshasználatot, a háztartás- és életvezetést kell megtanulniuk, akkor ezt nem lehet tanórai keretben tankönyvből elsajátítani, hanem „élesben” – ahogy normális esetben otthon is –, a mindennapokban kell megélni, ennek révén a szükséges tudnivalókat nap nap után, a lakásotthoni gyakorlatban elsajátítani.

Második feladatként ki kellett dolgozni egy olyan gazdálkodási rendszert, amelyik a családi gazdálkodást reprodukálja. Bevétel, tervszerű gazdálkodás, kiadások. A családok működésének a gazdálkodás kulcseleme, ebből következően a családszerűen működő csoportok életében is kiemelt szerepet kell kapniuk a csoport-élet pénzügyi feltételeinek. A fóti gyakorlatban a csoportvezető nevelő pedagógus a csoportban élő gyerekek után meghatározott összeget, ellátmányt vesz fel, melyből a csoport összes kiadását – a lakásrezi kiadásait kivéve – fedezi. Ebben az alapvető szükségletek fedezésétől a nyári nyaralás költségéig minden benne van. A csoport életének csaknem minden mozzanatában teljes a nevelő és a gyerekek döntési szabadsága, de minden döntés anyagi következményét maga a csoport viseli.

Harmadik feladatként át kellett alakítani a csoportok személyi összetételét. Ez két dolgot jelentett: egyrészt a gyerekekkel közvetlenül foglalkozó felnőttek összetételének meghatározását – ami nemcsak pedagógiai, hanem munkajogi feladat is volt –, másrészt ki kellett alakítani azt a gyerekösszetételt, ami a valóságos családokat is jellemzi. A nemi és életkori szempontból homogén csoportokat fel kellett váltani a fiúk és lányok, a kicsik és nagyok együttélését biztosító kiscsoportokkal, így eremtve meg a nevelés emocionális feltételeit.

Negyedik feladatként ki kellett alakítani azt a tevékenységrendszert, amely a mindennapi gyakorlatban biztosítja a családyszerűséget. Az iskolai és otthoni tanuláson kívül idetartozik a főzés, mosogatás, takarítás, mosás, a bevásárlás, az előkert gondozása, a csoport közös termelő munkája, a közös ünnepek, a beteg csoporttárs gondozása, az együttes élmények sokasága...

A lakásotthon-családszerű nevelés feltételeinek és gyakorlatának kialakítása az említettek túl számos egyéb feladatot is jelentett:

– A pedagógiai kultúra megújítása érdekében mind a nevelők, mind a gyermekfelügyelők részére továbbképzéseket szerveztünk. A lakásotthonos-családszerű nevelés ugyanis még a nevelőotthonban hosszú évek óta dolgozóknak is teljesen új pedagógiai helyzetet, új feladatokat, új szerepeket jelentett. Az erre való felkészülést a nevelőmunka sikeres szubjektív feltételének ítéltük

– A szakmai munka eredményességének javítása érdekében szakértői csoportot hoztunk létre. A korábban a Gyermekváros különböző területein dolgozó szakemberek egyetlen szervezeti egységbe tömörítése nem csupán adminisztratív intézkedés volt, hanem ezzel létrejött a nevelőmunkát segítő szakmai csoport-munka szervezeti feltétele.

– Kidolgoztuk a lakásotthoni nevelőmunka elemzésének-értékelésének rendszerét. Ezzel, a nevelőmunka eredményei és eredménytelensége okainak feltárásával a mindennapi nevelőmunkát igyekszünk segíteni.

– A kora gyerekkori fejlődési lemaradások korrigálására, a szocializációs deficitek pótlására megszerveztük az óvodás gyerekek intenzív fejlesztését.

– PHARE-támogatással Fótújfaluban „félutas” házat, Életkezdő Otthont hoztunk létre.

– A hagyományok megőrzése mellett újakat teremtettünk. A névfelvétellel egy időben intézményi elismeréseket alapítottunk.

– Az állami gondozott gyerekek képzési igényeinek megfelelően átszerveztük a középfokú képzést, megkezdtük az általános iskola átszervezését.

– A megváltozott helyzetnek megfelelően, a gazdasági szempontokat messzemenően figyelembe véve, átalakítottuk, korszerűsítettük az intézmény gazdasági-műszaki ellátó rendszerét, infrastruktúráját.

– Az intézmény támogatói körének szervezése érdekében alapítványt hoztunk létre, folyamatos munkaként szervezzük az intézmény szponzorálását.

Ez a lista nem teljes és nem is végleges.

Ma már elmondhatjuk, hogy a család-központú természetes szocializáció pedagógiai reprodukciója Fóton nemcsak feltételeiben és folyamatában valósult meg, hanem a lakásotthonos-családszerű nevelési rendszer pedagógiai eredményei is megjelentek.

A Gyermekváros átalakításának első szakasza lezárult.

A lakásotthonos-családszerű csoportok kitelepülése természetes környezetbe (II. átalakulás)

Mielőtt a Gyermekközpont nevelési rendszere fejlesztésének második szakaszát részleteiben bemutatnánk, vissza kell térnünk a Gyermekváros átalakításának elméleti alapjaihoz.

Az állami gondozás alapvető pedagógiai problémája, hogy a család hiányában felnövekedő gyerekek-fiatalok részére hogyan biztosítható a normális állapotnak leginkább megfelelő, a természetes szocializációt reprodukáló nevelési rendszer, feltételegyüttes és pedagógiai gyakorlat.

A mi válaszuk erre a problémára – a család-központú természetes szocializáció pedagógiai reprodukciója – kétségkívül kedvezőbb nevelési alaphelyzet, mint a korábbi volt, de a jelenlegi főtí gyakorlatnak van egy olyan adottsága, mely akadályozza, hogy e kedvező helyzet minden lehetőségét kihasználjuk. Ez Fót teletszerűségéből adódik.

Furcsa az egykori főúri kastélyt és környékét telepnek nevezni, de az a nevelőotthon – működjön akármilyen szép környezetben és bármennyire is korszerűen –, ahol több mint háromszáz hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű, többségében mentálisan sérült gye-

rek és fiatal él, az telep. S a telepi lét sok vonásában eltér a természetes állapottól. Ez a szubkultúra a „lelkős” tudatot erősíti, életben tartja a „putris” szokásokat, nagyobb lehetőséget ad a devianciák kialakulásának, megnehezíti a sérülések orvoslását... Hosszasan lehetne sorolni azokat a nehézségeket, melyeknek közös gyökere a „telepi lét”.

Ha a családközpontú természetes szocializáció pedagógiai reprodukcióját következetesen végiggondoljuk, akkor e probléma megoldása kézenfekvő: a családszerű csoportok életét nem egy mesterségesen létrehozott telepen, egy nagylétszámú nevelőotthonban kell megszervezni, hanem a lakásotthonokat, családházias otthonokat természetes környezetben kell kialakítani. Városokban, falvakban, ott, ahol más emberek, más családok is laknak.

A lakásotthoni csoportok kitelepülése Fótól a környező településekre – ez a Károlyi Gyermekközpont fejlesztése második szakaszának leglényegesebb pedagógiai eleme.

A Gyermekközpontból való kiköltözés forrásigényes szakmai program. A folyamatos fejlesztés logikájából adódóan – anyagi lehetőségeink szerint – e program végrehajtását megkezdtük.

1994-ben – erre már utaltunk – PHARE-támogatással Fótújfaluban „félutas” házként működő Életkezdő Otthont hoztunk létre.

1996-ban Alapítványunk támogatásával Vajtán alakítottunk ki családházias otthont, ahol növendékeink kihelyezett csoportban élnek. E csoport élete, ami a működési alapelveket, a működés rendszerelemeit illeti, nem különbözik a „telepi” csoportok életétől.

A vajtai csoport létrehozása próba volt arra, hogy képesek vagyunk-e az intézménytől távol lakásotthont létrehozni, találunk-e az adott településen olyan munkatársakat, akik az eredményes munka garanciáját jelentik, működtethető-e kihelyezett csoport a Fóton kialakított és bevált gyakorlat szerint, megoldható-e egy kihelyezett csoport ellenőrzése, irányítása, biztosíthatók-e a gyerekeknek a fóti előnyök, kedvezmények a fóti hátrányok nélkül.

Tapasztalataink kedvezőek, mindezek alapján kitelepülési program kidolgozásáról és megvalósításáról döntöttünk.

Fábry Béla

